

## **ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ**

*Проаналізовано питання державної підтримки та регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації, яка має бути сконцентрована на механізмі фінансово-кредитної підтримки, інформаційного і методичного забезпечення сільськогосподарських кооперативів.*

### **Постановка проблеми**

У світовій практиці для подолання суперечностей між обмеженими можливостями різноманіття організаційно-правових форм господарювання сільськогосподарських товаровиробників і функціонування продовольчого ринку, масово і тривалий час використовується кооперація. Роль її настільки важлива, що вона вважається для дрібних товаровиробників, насамперед, фермерських господарств, одним із факторів виживання в умовах жорсткої ринкової конкуренції.

Наразі виникає об'єктивна необхідність стимулювання розвитку сільськогосподарського кооперативного руху, за рахунок чого можуть бути прискорені бажані позитивні зміни. Внаслідок обмеженої ресурсної бази розвиток сільськогосподарської кооперації стає особливо важливим для держави. Сільськогосподарські кооперативи виступають головним каталізатором розвитку сільського господарства в цілому. Тому, необхідно сконцентрувати зусилля на створенні сприятливих передумов для активного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. Економічна політика держави є елементом загальної державної політики. Якою б не була державна політика за своїми напрямками, вона має бути комплексною і охоплювати всі сфери суспільного життя.

Сільське господарство є найбільш відсталою галуззю економіки. Це відображається в тому, що відсутній регулярний достатній дохід протягом року, оскільки дана галузь безпосередньо залежить від природних чинників і має сезонний характер виробництва. Розвиток сільськогосподарської кооперації є важливим для держави, а кооперативи відіграють важливу роль у розвитку самого сільського господарства. У зв'язку з вищеназваним, однією з важливих форм регулювання кооперативів є державна підтримка.

## **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

Проблемам державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів присвячено праці українських науковців П. Гайдуцького [2], М. Дем'яненка, І. Демчак [3], В. Зіновчука, С. Зорі, М. Кропивка [4], В. Онегіної [4], Б. Супіханова, Н. Фещенко [11], О. Шубравської, В. Гейця, О. Гудзь та інших вчених. Разом з тим, з огляду на окреслену роль сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах підвищеної конкуренції, існує необхідність подальшого вдосконалення застосування програмно-цільового методу підтримки суб'єктів аграрного ринку.

## **Об'єкт та методика дослідження**

Об'єктом дослідження обрано систему і функції державного регулювання аграрного виробництва України.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ, теорія перехідної економіки, комплексний підхід до аналізу проблем ринкової трансформації суспільних відносин, осмислення тенденцій щодо регіоналізації та глобалізації товарних ринків з допомогою сучасних ідей і напрацювань провідних економічних шкіл, а також праць вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державного регулювання аграрного виробництва сталих економічних систем.

Дослідження ґрунтується на всебічному аналізі процесу державного регулювання аграрного виробництва, сумісності його елементів із законами ринкової економіки та соціально-економічних наслідків функціонування OEM розвитку сільського господарства у період його ринкової трансформації.

Історико-економічний метод застосовано при аналізі еволюції теорій державного регулювання економіки, дослідженні процесу розвитку аграрної політики щодо сільськогосподарських підприємств, особистих господарств населення, у сфері формування економічної культури селян і становлення кооперативних відносин на селі. Структурно-функціональний метод використано при дослідженні OEM як структурно відокремленої цілісної системи аграрних відносин, в якій кожен елемент має своє функціональне призначення, узагальненні практики регулювання сільського господарства у трансформаційний період і визначенні економічних функцій держави з метою формування ринкового середовища та засад сталого розвитку.

## **Результати дослідження**

Створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) в Україні протягом 20 останніх років відбувається стрибками „розвиток – спад – розвиток”, нагадуючи математичну криву.

Так, у 2009 р. кількість СОК в Україні збільшилася з 400 до 655, а вже у 2011 р. – зменшилася до 565. Скорочення чисельності СОК тісно пов'язане із непрогнозованістю державної політики.

Становлення СОК відбувалося у три етапи. Сьогодні у розрізі новітньої обслуговуючої сільськогосподарчої кооперації третій етап становлення. Перший етап розвитку СОК припадає на 1993–1995 рр., перший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив був створений у грудні 1993 р. Перший спад у розвитку СОК відбувся у 1996–97 рр. У 1998–2001 рр. розпочинається другий етап або друга хвиля розвитку сільськогосподарчої обслуговуючої кооперації.

Цьому сприяло прийняття Закону України „Про кооперацію” (1998 р.), де окремим розділом було призначено законодавче забезпечення розвитку сільськогосподарчих кооперативів [7]. Також другий етап був підкріплений реформуванням аграрного сектора, який розпочався у 1999 р. після виходу Указу Президента України № 1529/99 „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” [9]. Відбулися серйозні зміни у структурі сільськогосподарського виробництва.

З'явилася велика кількість нових фермерських господарств, людей, які почали самостійно працювати на земельних паях, що стало підґрунтям для утворення СОК. Із 2001 року починається помітний спад у розвитку сільськогосподарчої обслуговуючої кооперації. У 2009 році за ініціатииви прем'єр-міністра України була прийнята „Державна цільова програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до 2015 року”, що стало серйозним поштовхом для третього етапу розвитку СОК в Україні (табл. 1) .

Особливість державної цільової програми полягала у тому, що вперше у новітній історії України із держбюджету було виділено 90 млн гривень на підтримку СОК. Важливість цих коштів у тому, що з'явилася можливість утвореним сільгоспкооперативам відшкодувати 90% вартості придбаних технічних ресурсів. Внаслідок цього у 2009 році відбулося зростання кількості сільгоспкооперативів із 400 до 655.

У 2010 році трапився черговий спад до 430 об'єднань, у зв'язку із відсутністю реалізації програми та державної підтримки. І вже 2011 рік характеризується черговим зростанням кількості СОК. Сьогодні нараховується 565 обслуговуючих сільськогосподарчих кооперативів в Україні [8]. Це обумовлено підтримкою регіональних органів влади, виділення коштів з обласних бюджетів на підтримку розвитку сільськогосподарської кооперації.

Прикладів досить успішних кооперативів багато. Є кооперативи, які вже 16–18 років виконують свою місію, надають послуги, покращують економіку фермерських господарств. Наприклад, СОК „Ратай” у Заліщицькому районі Тернопільської області, у складі якого 250 фермерських і особистих селянських господарств; СОК «Західний» Рівненської області нараховує 30 членів у вигляді фермерів та особистих селянських господарств; сільгоспкооператив «Енеїда» у

м. Херсон та цілий ряд інших, що були утворені у перші роки становлення сільськогосподарської кооперації [12].

*Таблиця 1. Кількість сільськогосподарських кооперативів станом на 1 січня 2012 р. в Україні*

Область	Кількість кооперативів станом на 1 січня 2012 р.	Кількість сільських населених пунктів, од.
АРК	39	949
Вінницька	70	1466
Волинська	25	1054
Дніпропетровська	21	1435
Донецька	5	1118
Житомирська	86	1613
Закарпатська	12	579
Запорізька	11	915
Івано-Франківська	19	765
Київська	15	1127
Кіровоградська	17	1003
Луганська	14	783
Львівська	32	1850
Миколаївська	7	894
Одеська	38	1127
Полтавська	16	1815
Рівненська	12	1000
Сумська	35	1466
Тернопільська	5	1023
Харківська	14	1681
Херсонська	26	658
Хмельницька	12	1414
Черкаська	14	824
Чернівецька	8	398
Чернігівська	12	1485
Всього	565	28741

*Джерело:* за даними [8].

Пізніше утворені кооперативи також успішно розвиваються. Наприклад, сільськогосподарський кооператив із виробництва овочів Каховського району на Херсонщині нараховує 12 фермерських господарств; або молочний кооператив у Херсонській області, який сформований після 2000 року та демонструє позитивні результати протягом усього періоду діяльності [12].

На нашу думку, СОК зорієнтовані не стільки на збільшенні валового виробництва, скільки на задоволенні потреб своїх колективних членів. У плані покращення просування та реалізації продуктів вони досить успішно функціонують на ринку сільгосппродукції. Якщо характеризувати динаміку

зростання СОК, вона є стрімко зростаючою умовно через цілий ряд перешкод у їхній діяльності. Розвиток СОК серйозно стримує законодавча неврегульованість питання неприбуткової діяльності та системи оподаткування.

СОК мають набагато більше навантаження, ніж сільськогосподарські підприємства або фермери. Кооператив має набагато складнішу або подвійну бухгалтерію, маються на увазі із навантаження ті суми сплати податків набагато вищі, ніж в окремо узятих фермерських чи особистих господарствах, сільгосппідприємствах.

Це є головною перешкодою щодо створення СОК, бо кожен фермер має привілей у системі сплати податків, а якщо вони об'єдналися, тобто надають послуги, то потрапляють в іншу систему оподаткування, яка набагато складніша. Це сповільнює широке поширення розвитку сільськогосподарської кооперації, і ті кооперативи, які утворилися, мусять маневрувати.

Однак статистика свідчить, що за останній 2011 рік кількість СОК зросла на 135 одиниць, що демонструє позитивну динаміку розвитку. Безумовно, ми ще не отримали таких регіональних масштабних кооперативів, які серйозно впливають на ринки продукції і на формування цінової політики, тому що податкова політика сьогодні і новий прийнятий Податковий Кодекс не дають таких можливостей, а також відсутність державної підтримки у вигляді дотацій та субсидування процентних ставок кредитів [8].

Узагальнюючи вищезазначене, на нашу думку, можна виділити чотири основні перешкоди на шляху розвитку СОК. Перше – недосконалість податкової політики, друге – відсутність державної підтримки, третє – низький рівень навчання, інформаційної роботи, дорадництва серед потенційних груп, які можуть створити сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, четверте – відсутність менеджерів, активістів, лідерів серед кооперативного руху (рис. 1).

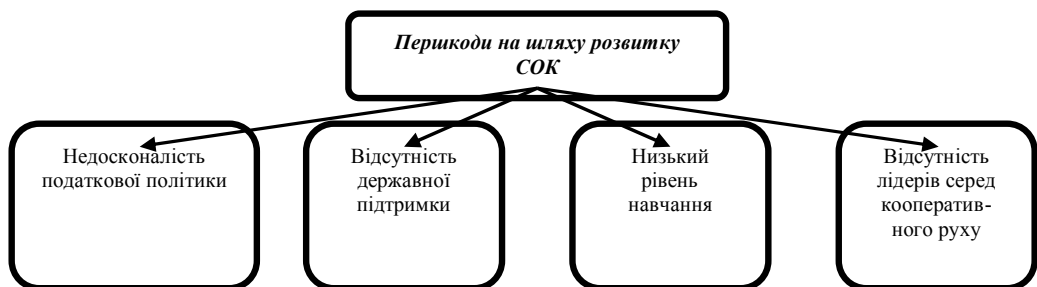


Рис. 1. Основні перешкоди розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Джерело: власні дослідження.

Сільськогосподарська кооперація є найбільш успішною у молочній галузі. Дрібні виробники займають 82 % молочного ринку, і без кооперації говорити про безпеку продуктів, про їх якість, про конкурентоздатність безперспективно. У селянських господарствах молоко низької якості і дотримання стандартів не завжди виконується.

Переваги СОК у тому, що є можливість забезпечити охолодження, контроль за якістю і доведення цієї продукції до споживача. За таких умов зростає закупівельна ціна на молоко, і це є основним стимулюючим фактором для збільшення виробництва та участі у кооперативах. Так, переробні підприємства пропонують 1,8–2 грн/л. А сільськогосподарські кооперативи, які створили свою інфраструктуру (тобто мають охолоджувальні камери, налагоджену логістику) пропонують закупівельну ціну на рівні 3–3,5 грн/л. Це є шлях формування ціни, що відповідає інтересам виробника [8].

Характеризуючи даний показник, він найкращий у Вінницькій області, де нараховується 50 СОК молочного спрямування із 70 існуючих. У 2009 р. за підтримки уряду Державною цільовою програмою молочні кооперативи вийшли за загальною кількістю на перше місце.

Тип багатофункціональних кооперативів також набув значного поширення. Дані кооперативи задіяні у багатьох напрямках сільськогосподарського виробництва, диверсифікуючи свою діяльність.

Ми вважаємо, що СОК є вирішення проблем дрібних фермерів, які об'єднуються. Наприклад, об'єднуються 10 фермерів із зберігання зерна, і між ними ніякої конкуренції не може бути. Вони налагоджують (умовно) зберігання зерна, його транспортування, формування оптової партії та її продаж на вигідних умовах. У результаті цього виграє не кооператив, а фермер, тому що ціна, за яку вигідно продали, повертається виробникові. Суть у тому, що через об'єднання спільних зусиль кожне фермерське господарство повинне виграти.

Сільгоспокооператив – це менеджмент, який працює, отримуючи зарплату, і він не переслідує цілі прибутковості як посередник, який ставить за мету саме отримання прибутку [2].

Тобто учасники СОК домагаються як покращення якості продукції, її переробки, фасування, зберігання, транспортування, так і підвищення ціни реалізації. У цьому сутність сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка сприяє покращенню дохідності.

Ми вважаємо, що у плані підходу щодо створення кооперативів були допущені серйозні прорахунки зі сторони менеджменту проектів, влади і безпосередньо виробників.

### **Висновки та перспективи подальших досліджень**

Сільськогосподарська кооперація є основою для подальшого розвитку інфраструктури аграрного ринку, відіграє виняткову роль у зміцненні

економічного потенціалу, конкурентоздатності і соціального статусу сільськогосподарських виробників, поліпшенні умов господарювання і створенні стимулів для росту товарної продукції. До цього часу її розвиток знаходиться на низькому рівні, причинами якого є несприятливі умови аграрного виробництва, недостатній рівень знань сільського населення про кооперативи, недооцінка кооперативних форм у процесі реформування, а головне – це слабка державна підтримка сільськогосподарських кооперативів.

На нашу думку, державні структури можуть і повинні, відповідно до рівня своєї компетенції, в тій або іншій формі брати участь в держрегулюванні і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Зважаючи на складність проблем державної підтримки, особливу увагу необхідно звернути на рівень компетентності органів управління агропродовольчого сектора та готовність організацій до сприйняття встановлених правил, використання наданих ним можливостей, а також на наявність і вірне використання наявних державних ресурсів.

## Література

- 
- Абрамова І. В. Організаційно-економічний механізм державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук; спец. 08.07.02 „Економіка сільського господарства і АПК” / І. В. Абрамова. – Житомир: Вид-во „Рута”, 2006. – 20 с.
1. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
  2. Демчак І. М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І.М. Демчак // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 12–19.
  3. Кропивко М. Ф. Методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільського господарства / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 13–18.
  4. Могильний О.М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О.М. Могильний. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
  5. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників. Монографія. – К.: ННЦА, 2007. – 590 с.
  6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 39. – С. 261.
  7. Статистичний збірник "Сільське господарство України за 2011 рік" – 1997. – № 19. – С. 61.
  8. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України №1529/99 від 03.12.1999 року.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.agro.ua/doc/?code=950001>.

9. Беренштейн Л.Ю. Українська модель сільськогосподарської кооперації: етапи формування та розвитку /Л.Ю. Беренштейн / КМУ, Національний аграрний ун-т, Тернопільська академія народного господарства . – К. : НАУ, 2002. – 100 с.

10. Феценко Н. М. Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників // Агроінком. – 2006. – № 3. – С. 10–12.

11. Швець Т.В. Формування і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів при сільських громадах: автореф. дис. на здобуття наук; ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 „Економіка сільського господарства і АПК” / Т.В. Швець. – Житомир: ПП „Рута”, 2007. – 20 с.

---

---